

ROB VAN DE SCHOOR

Vreemde spelers op ons veld!

Receptie van buitenlandse literatuur in Nederland in de negentiende eeuw: moeilijkheden en mogelijkheden

Abstract – Where it concerns the nineteenth century, research on the presence of foreign literature in the Netherlands must adapt concepts from polysystem theory to a reality of literary history that is sometimes fundamentally different from that of the twentieth century. Issues such as influence (and anxiety about being influenced), intertextuality, and the distinction between the influence of a foreign author and his success need to be taken into account. At the same time, the emphasis on a new theoretical research framework cannot justify ignoring the significance of ‘outdated’ research in reception history.

Het themanummer van *Nederlandse Letterkunde* van september 2006 met de titel *Het buitenland bekeken* inspireert tot voortgezet onderzoek naar de invloed, receptie en vertaling van buitenlandse schrijvers in Nederland in de negentiende eeuw. Daarover is natuurlijk al veel gepubliceerd, maar nieuw onderzoek zou kunnen profiteren van het theoretisch kader dat in de inleiding bij dit nummer wordt geschetst. Aandacht voor het ‘transport’ van een buitenlandse schrijver (met of zonder geestverwanten) van het ene polysysteem naar het andere, netwerkonderzoek, alsmede bestudering van de repertoires van vertalers en critici en marketingstrategieën van uitgevers zijn dan onmisbare aspecten van modern receptiehistorisch onderzoek.

Ontwikkelingen in de Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw zijn begeleid, soms zelfs in gang gezet door een voortdurende verwerking van en reflectie op buitenlandse literatuur: een Nederlandse literatuurgeschiedenis *naast, apart van* een receptiegeschiedenis van buitenlandse literatuur is ondenkbaar. In opstellen over buitenlandse literatuur of besprekingen van uitheemse romans en gedichten kan vaak de wens opgemerkt worden de Nederlandse literatuur op te stoten in de vaart der volken. Schrijvers en critici als Potgieter, Huet, Van Nouhuys, Byvanck, Pierson, Kloos, Erens en Van Deyssel wisten wat er buiten de landsgrenzen in de literatuur gebeurde en rapporteerden daarover; letterkundige tijdschriften bevatten een ongekende, vaak nauwelijks doorvorste rijkdom aan (kritische) berichtgeving over buitenlandse schrijvers en tijdschriften; uitgevers lieten groen en rijp vertalen en veel schrijvers lieten zich voor hun proza of poëzie inspireren door een buitenlands voorbeeld.

Harry G.M. Prick en A.P. Verburg hebben er in hun uitgave van Kloos' *Okeanos-fragmenten* op gewezen dat zowel *Okeanos* als Albert Verweys *Persephone* een gemeenschappelijk voorbeeld hadden in de vertaling van *Hyperion* van John Keats door W.W. van Lennep (1879).¹ Ook de voordracht van Busken Huet over Keats, ‘Drie voorwaarden van kunstgenot’, die in de aantekeningen bij Van Lenneps vertaling wordt genoemd,² zou Kloos hebben geïnspireerd tot de allegori-

1 Prick 1971, p. 19-21. Het gaat hier om: Van Lennep 1879. Vgl. Prick [1986], p. 125-132.

2 Busken Huet 1879.

sche betekenisgeving van zijn epische gedicht. Keats' nieuwe schoonheidsleer die Huët had opgemerkt in *Hyperion*, zocht een uitweg in nieuwe beelden (ontleend aan de strijd tussen twee goden-heerschappijen; een strijd die Huët poeticaal duidde);³ Van Lennep, die het volgens Huët onmogelijke had volbracht door *Hyperion* in het Nederlands te vertalen, voegde daar de rijmloze jambische vijfvoet aan toe, die hij de jonge generatie dichters aanbeval als 'voertuig [...] van hun eigen verheven gedachten'.⁴ Er zou in de volgende jaren bij dichters als Kloos en Verwey een 'anxiety' voelbaar zijn 'of *not* being influenced' door dichters als Keats, Shelley en Wordsworth.⁵ Maar van Byron moest Kloos niets hebben. In een brief aan Verwey van 22 november 1884 schrijft hij:

In vergelijking met Shelley, had Byron geen noot muziek in zijn ziel. Maar 't is een handig faiseur, zooals Dekker van Goethe zegt.⁶

De betekenis van Keats, Shelley en Wordsworth voor de Beweging van Tachtig maakt duidelijk dat onderzoek naar invloed van buitenlandse schrijvers een onmisbaar onderdeel uitmaakt van de literatuurgeschiedenis van de negentiende eeuw. Maar niet alleen de invloed van buitenlandse schrijvers is belangrijk; ontwikkelingen in andere 'velden' van de negentiende-eeuwse samenleving mogen evenmin veronachtzaamd worden. Ik wil hier alleen wijzen op ontwikkelingen in het theologische en natuurwetenschappelijk denken (D.F. Strauss, de Tübingse School, Ernest Renan, Charles Darwin) en de verspreiding van atheïsme, spinozisme, materialisme en vrijdenkerij (om over de invloed van filosofen maar niet te spreken). Heel wat buitenlandse literaire teksten trekken de aandacht vanwege de levensbeschouwing of de godsdienstige opvatting die erin besloten ligt. Men zou voor de oudere periode meer aandacht wensen voor de brede opvatting van 'letterkunde' die men toen aanhing, waardoor het zinniger lijkt van receptie van buitenlandse cultuur, of de verwerking van ideeën te spreken. De waardering voor en vertaling van *Uriël Acosta* van Karl Gutzkow hangt ten nauwste samen met de wens van Nederlandse spinozisten hun denkbeelden bij een breder publiek ingang te doen vinden.⁷ Het zou bijzonder interessant zijn om na te gaan in hoeverre *De Dageraad* ideeën van Engelse vrijdenkerijstijdschriften heeft overgenomen, in het bijzonder *The Freethinker*.

In het onderstaande wil ik enkele overdenkingen presenteren die zich aandienen bij lezing van het themanummer van *Nederlandse Letterkunde*. Daarbij wil ik

3 Busken Huët 1879, p. 262.

4 Van Lennep 1879, p. 46.

5 Vergelijk bijvoorbeeld: Weevers 1974; nadien (in aangevulde vorm) herdrukt in Weevers [1978], p. 157-198. Zie natuurlijk ook: Naaijkens [2002] en de daar verstrekte secundaire literatuur.

6 UB Amsterdam, hs. XLI B 7372 (microfilm 435).

7 In een recensie van een Duits toneelstuk waarin de hoofdrol wordt vertolkt door Spinoza, zegt P.A.S. van Limburg Brouwer over *Uriël Acosta* in *De Gids* 20 (1856), I, p. 756-757: 'Het ware moeilijk de idee der Spinozistische rigting, voor zoover die op het leven betrekking heeft, anders en beter op te vatten dan Gutzkow in zijn *Acosta* heeft gedaan. Het is bij hem de worsteling der vrije gedachte tegen gewoonte, overlevering en vooroordeel, maar nog niet tot rijpheid gekomen, nog magteloos, nog overwonnen, een strijd, te regt verpersoonlijkt in den ongelukkige, die de waarheid wel ziet doorschemeren door de nevelen van het bijgeloof, maar de kracht niet bezit ze te grijpen en vast te houden [...]. Maar het is tevens ook de profetie van gelukkiger dagen, als de menschheid wijzer en verlichter zal zijn geworden, en ook zonder voorbede van den priester zal mogen opzien tot den God dien zij aanbidt [...].'

uitgaan van het theoretische voorwoord en de uitwerking die Els Andringa daaraan heeft gegeven in haar bijdrage over de ontvangst van Virginia Woolf. De noodzaak om meer (theoretische) aandacht te schenken aan het veelal verguisde begrip beïnvloeding wordt, na een excursie langs relevante literatuurwetenschappelijke publicaties, verduidelijkt door de bespreking van Potgieters omgang met Hawthorne. Tot slot wil ik proberen om de ontvangst van Höltz in Nederland in de negentiende eeuw te schetsen met gebruikmaking van het theoretisch kader in *Nederlandse Letterkunde* en van vroeger receptiehistorisch onderzoek.

De polysysteemtheorie en de Nederlandse letterkunde van de negentiende eeuw

De toepassing van de polysysteemtheorie, zoals die in de inleiding van de genoemde tijdschriftaflevering wordt gepresenteerd, op het negentiende-eeuwse letterkundige leven verloopt niet zonder moeilijkheden. Ik twijfel bijvoorbeeld aan de mogelijkheid van een 'spiegeling', waarnaar wordt gevraagd in het onderzoek naar de receptie van Virginia Woolf: Els Andringa wil in haar artikel in *Nederlandse Letterkunde* niet alleen proberen 'om Woolfs positie in het Nederlandse literaire polysysteem voor de Tweede Wereldoorlog te reconstrueren', zij wil tezelfdertijd 'ontdekken in hoeverre de entree van een dergelijke buitenlandse auteur aspecten van dit polysysteem spiegelt'. Dit lijkt op het oplossen van een wiskundige vergelijking met twee onbekenden. Aan de veronderstelling dat zo'n spiegeling mogelijk is, ligt de vergissing ten grondslag dat het Nederlandse 'literaire veld' met alle subsystemen, zoals dat in het verleden bestaan zou hebben, in kaart kan worden gebracht, alsof dat niet voortdurend in beweging was. Het is in elk geval niet goed mogelijk een eenduidige, onveranderlijke karakterisering van het subsysteem te geven waarin tijdschriften als *De Gids*, *De Tijdspiegel*, *Het Leeskabinet*, *Los en vast*, *Algemeen Letterlievend Maandschrift*, *Nederland*, *De Nederlandsche Spectator* enzovoort, functioneerden. Veel hangt af van de vraag wie er op welk moment in die tijdschriften publiceerde. Ongetwijfeld was *De Nederlandsche Spectator*, zeker ten tijde van Carel Vosmaer, een gezaghebbend letterkundig tijdschrift, maar het gewicht van de 'Letterkundige kronieken' van Wolfgang daarin mag men niet dienovereenkomstig hoog aanslaan. Binnen dat tijdschrift was de bespreking van 'belangrijke' literatuur weggelegd voor een criticus als W.G. van Nouhuys, aan wiens oordeel wél veel belang werd toegekend. Van de andere kant is het altijd lastig om de betekenis van een anonieme boekbespreking in tijdschriften met weinig programmatisch profiel als *De Tijdspiegel* of *Nederland* vast te stellen en te duiden in een context waarin inzichten uit de polysysteemtheorie moeten worden toegepast.

Het zal in elk geval onontkoombaar zijn een institutionele benadering bij het onderzoek te betrekken, om goed te begrijpen hoe de negentiende-eeuwse boekenwereld functioneerde. Zo'n benadering ontbreekt in de artikelen in *Nederlandse Letterkunde*. De keuze van uitgevers voor te vertalen literair werk lijkt lange tijd maar weinig beïnvloed te worden door het oordeel van toonaangevende critici. Wie wil begrijpen waarom er op enig moment een vertaling werd uitgegeven van een buitenlandse auteur, en waarom dat gebeurde juist door deze uitge-

ver, ziet zich belast met de taak zich te verdiepen in de geschiedenis van het boekenvak, uitgeversarchieven en -correspondenties (en het *Nieuwsblad voor den Boekhandel*!) te onderzoeken en de veranderende positie van (verschillende soorten) vertalers op het literaire veld te beschrijven.⁸

Een volgende kwestie waarmee rekening moet worden gehouden heeft alles te maken met de voortdurende veranderingen in het polysysteem: er tekent zich in de laatste decennia van de negentiende eeuw een scheiding af tussen schrijvers/kunstenaars die de buitenlandse literatuur afstropen op zoek naar vernieuwende literatuur die past bij hun literatuuropvatting, en de 'professionele' kenners van die buitenlandse literatuur. Richten beide groepen zich op andere delen van het buitenlandse polysysteem: kunstenaars op de vernieuwingen in de periferie, wetenschappers op de gevestigde auteurs in het centrum? Deze kwestie kan goed worden geïllustreerd met de discussie tussen Lodewijk van Deyssel en de romaanist A.G. van Hamel over Van Deyssels vertaling uit 1894 van *Akëdysséril* (in 1885 gepubliceerd in *La Revue Contemporaine*), een 'poëem in proza' van Villiers de l'Isle Adam.⁹ Van Deyssel huldigde de opvatting dat een vertaling 'iets zeer schoons, moeilijks en verdienstelijks' was als daarin 'de bij de ontleding zich vertoonende beste bestanddelen van het oorspronkelijke werk aanwezig zijn'. Het moest dan vanzelfsprekend wel gaan om 'een hoog werk uit de waereldliteratuur'. Van Hamel had in een bespreking in *De Gids* van 1897 van Van Deyssels vertaling – die toen onlangs (in november 1896) was herdrukt in het tweede deel van diens *Verzamelde Opstellen* – bezwaar gemaakt tegen deze eigenzinnige herschepping van het Franse prozagedicht 'in het Hollandsch van zijn [Van Deyssels] eigen woordkunst'. De discussie tussen Van Deyssel en Van Hamel die hierop volgde, kan het beste beschreven kan worden in termen van Bourdieu's veldtheorie. Uiteindelijk ging het immers om de vraag 'van wie' de moderne Franse literatuur was, van de prozakunstenaar Van Deyssel of professor Van Hamel.¹⁰ De controverse lijkt te zijn ontstaan uit dezelfde ergernis die Van Deyssel beving toen hij *Parijs 1891* van W.G.C. Byvanck onder ogen kreeg.¹¹

Veranderingen in repertoires

Het is zeker niet zo dat een auteur of letterkundige stroming *eenmalig* geïntroduceerd wordt in ons land en vervolgens deel blijft uitmaken van het Nederlandse

8 Enkele studies naar negentiende-eeuwse vertalers en vertaalcultuur zijn bijeengebracht in een themanummer van *Filter. Tijdschrift over vertalen*, jrg. 14 (2007), nr. 3: *Tussen roem en vergetelheid. Terug naar de negentiende eeuw*.

9 Zie Van der Weij 1997, p. 54. In februari 1894 verschijnt Van Deyssels vertaling, met etsen van Marius Bauer, bij Scheltema & Holkema's Boekhandel te Amsterdam. Over de discussie met Van Hamel (zie Van Hamel 1897a en 1897b), zie Prick 2003, p. 89-90; 1227. Zie ook Van Deyssel, *Verzamelde Opstellen* IV, p. 181, over het verschil tussen 'vertaalwerk van geleerden en vertaalwerk van kunstenaars'; en 'drie graden der taalwaardeering': 'de syntaxiële der voormalige filologen, de linguïstisch-aesthetische der hedendaagsche kunstrijke taal-geleerden, én de alleen-aesthetische der kunstenaars-kritici'. Er bestaat nog een tweede vertaling van *Akëdysséril* door S. Heijmans Jz., gepubliceerd in *De Kunstwereld* van 1895, en later als afzonderlijke uitgave.

10 Vgl. Trapman 2007, p. 270-271.

11 Maas en Van de Schoor 1992.

repertoire.¹² J.E. Sachse wijst er in zijn opstel over ‘Twee voorloopers (Turgénjew en Zola)’ in *De Gids* van 1889¹³ op dat Turgenjew, ‘van wien eenige voorname romans in onze taal uitkwamen’, op dat moment zo goed als vergeten is en is verdrongen door Tolstoj, terwijl helemaal niemand Poesjkin kent. Aan het begin van een uiteenzetting over *Der Gefangene im Kaukasus* stelt hij de vraag:

Kent men dat wonderschoon gedicht in Nederland? ik vrees van niet, evenmin als de andere werken van den grootsten Russischen dichter.

Toch had Sam Jan van den Bergh al in 1840 een vertaling (uit het Duits) van dit gedicht gepubliceerd, *De gevangene op den Kaukasus*¹⁴, en in 1879 publiceerde H. Wolfgang van der Meij een lang opstel over Poesjkin in *De Banier*.¹⁵ Wie veronderstelt dat een buitenlandse schrijver die eenmaal aan de Nederlandse lezers is voorgesteld, blijvend deel uitmaakt van het collectieve letterkundige geheugen, beschouwt het negentiende-eeuwse boek of literaire tijdschrift te veel als het bibliothecaire artefact dat het voor literatuurhistorici is geworden. Men vergeet dan allicht dat een tijdschrift ook het vliegende blaadje was dat eeuwig ongelezen bleef of alleen vluchtig werd doorgebladerd, en dat boeken na verloop van tijd ondergingen in de maalstroom van de tijd. Dit soort ‘vergeetachtigheid’ kan ook aan het licht brengen wat critici hadden gelezen en welke (Nederlandse) tijdschriften en schrijvers bij hen hoog stonden aangeschreven – en welke niet.

In hetzelfde artikel wijst Sachse op de verdienstelijke vertaling door G. Waalner (W.G. van Nouhuys) van een prozagedicht van Turgenjew (‘Een gesprek’, tussen twee bergen, de Jura en de Finsteraarhorn) in *De Nederlandsche Spectator* van 26 september 1885. Artikel én vertaald gedicht zijn opgemerkt door Jan-Willem van der Weij, in zijn dissertatie *Beweging en bewogenheid* (1997), over het prozagedicht in de Nederlandse literatuur aan het einde van de negentiende eeuw, maar worden door hem niet beschouwd als het beginpunt van de ontwikkeling van dit hybride ‘genre’ in ons land. Maar al stond de publicatie van ‘Een gesprek’ niet aan het begin van het Nederlandse prozagedicht, het is wel interessant om uit te zoeken waarom Van Nouhuys, die als essayist tal van buitenlandse grootheden in Nederland introduceerde, zich geroepen voelde om Turgenjews *Gedichte in Prosa* (er is een Duitse vertaling uit 1883 van Wilhelm Lange) in het Nederlands te vertalen en hoe zich deze vertaling verhoudt tot de poëzie die hij als G. Waalner schreef.¹⁶

Ralph Waldo Emerson, schrijver uit de kring van Hawthorne, wordt opgemerkt en besproken vanaf de jaren zestig, maar laat in *Extaze* van Couperus (1893) voor het eerst zijn sporen in de Nederlandse literatuur na. Walt Whitman wordt ver-

12 Els Andringa lijkt dat te suggereren in haar artikel over Virginia Woolf in Nederland (Andringa 2006, p. 284).

13 Sachse 1889.

14 Van den Bergh 1840. In het voorwoord meldt Van den Bergh dat hij een Duitse vertaling van het gedicht, vervaardigd door Dr. Robert Lippert, een paar jaar eerder had gelezen in het Duitse jaarboekje *Der Delphin*. Introductie van de dichter acht hij niet nodig: ‘Wie zijner lezers iets naders van den dichter verlangt te weten, sla het werk des Heeren Koenig op, hetwelk in 1838 by de Wed. A. Loosjes, Pz., te Haarlem, onder den titel van: *Blik op Ruslands Letterkunde* vertaald is uitgegeven, en met een fraai portrait van den beroemden Rus prijkt.’

15 Van der Meij 1879.

16 Waalner [1879] en Waalner 1882.

taald in 1898 door zijn homoseksuele ‘gevoelsgenoot’ Maurits Wagenvoort (nadat Whitman al jaren eerder in Nederlandse tijdschriften besproken was), maar zijn universele mensenliefde, uitgezongen in vrije versvorm, wordt pas in 1918 door Paul van Ostaïen verwerkt in diens dichtbundel *Het Sienjaal*. Van Ostaïen slaagt erin de Amerikaan te ‘verzoenen’ met de Duitse humanitair-expressionistische dichters die hem hadden geïnspireerd tot de ‘O Mensch’-lyriek van *Het Sienjaal*.

Een kwestie die met het repertoire samenhangt is die van de *canonisering*, zoals die zich in de loop van de negentiende eeuw voltrekt in de Nederlandse én in de buitenlandse literatuur. Die zorgt ervoor dat ons lijstje met namen van grote schrijvers, van wie we willen weten hoe ze in Nederland ontvangen zijn, onze literair-historische *canon*, niet altijd strookt met het *repertoire* van negentiende-eeuwse Nederlanders. Wie (tegenwoordig als tweederangs aangemerkte) schrijvers en critici een pluim op de hoed steekt omdat zij al vroeg een buitenlandse literaire reus hebben opgemerkt – of thans gecanoniseerde critici juist schoffeert wegens hun bijziendheid als ze achteloos aan deze grootheid voorbijliepen, vergeet dat canonisering een tijdgebonden, dynamisch proces is. Ook de kwaliteiten die in het werk van buitenlandse schrijvers werden opgemerkt of genegeerd (tot genoegen, respectievelijk ergernis van de literatuurhistoricus), zullen niet altijd overeenkomen met wat er aan de ‘verwachtingshorizon’ van die onderzoeker gloort. Behalve kennis van het Nederlandse literaire polysysteem is een overzicht van het Franse, Engelse, Amerikaanse polysysteem, zoals dat bestond in de beleving van Fransen, Engelsen en Amerikanen én van Nederlandse schrijvers, onontbeerlijk.

Anxiety of influence?

Onderzoek naar de ontvangst van buitenlandse literatuur in Nederland zou zich – en daarmee onderscheidt het zich van onderzoek naar receptiegeschiedenis of intertekstualiteit – ook moeten bezighouden met de vraag naar de invloed die deze literatuur heeft uitgeoefend op het schrijverschap van een individuele schrijver of criticus, of op de ontwikkeling van de Nederlandse literatuur als geheel. Theoretische reflectie over het verschijnsel invloed is op een ingewikkelde manier verweven met theorievorming rond intertekstualiteit – en meestal daarmee in conflict. Literatuurwetenschappers die, in de voetsporen van Kristéva of Riffaterre, onderzoek doen naar intertekstualiteit,¹⁷ zouden literaire beïnvloeding het liefst onbesproken laten. De oplossing die Harold Bloom voorstelde:

Influence as I conceive it, means that there are no texts, but only relationships between texts. These relationships depend upon a critical act, a misreading or misprision.¹⁸

lijkt aansluiting te zoeken bij Kristéva’s opvattingen over intertekstualiteit. Maar zijn stelling bevat ‘explosief materiaal’ (zoals Mary Orr in haar boek *Intertextuality* duidelijk maakte) in de veronderstelling dat tekstrelaties afhankelijk zijn van ‘a critical act’, een verkeerde interpretatie of eenzijdige duiding *door een schrijver*: de

¹⁷ Zie: Geron 2003 en Geron 2004.

¹⁸ Bloom 1975, p. 3; geciteerd bij: Orr [2003], p. 71.

eerder dood verklaarde auteur blijkt toch nog handelingsbekwaam en intertekstualiteit verandert zo in de welbewuste keuze van een schrijver om zich van andere auteurs te onderscheiden.¹⁹

Mary Orr presenteert in haar studie over intertekstualiteit een nieuwe interpretatie van ‘traditioneel’ onderzoek naar literaire beïnvloeding die heel geschikt lijkt voor het onderzoeksproject dat in *Nederlandse Letterkunde* werd voorgesteld.²⁰ ‘Positive influence studies’ zouden de kliffen van bronnenonderzoek en auteursintenties moeten vermijden en aandacht schenken aan veranderende culturele inbeddingen. ‘Comparative criticism’, het werktuig van deze benadering, biedt een ‘derde weg’, door Mary Orr beschreven met een beeldspraak ontleend aan de waterhuishouding:

Beyond man-made canal (Bloom) or complex irrigation system (intertextuality), we have in influence a force to describe cultural change, erosion, silting up, destruction, increased or decreased pressures due to the “geology” and geographies of its channels.²¹

Hoe deze benadering daadwerkelijk moet worden toegepast blijft evenwel onopgehelderd. Ze verwijst hiervoor gelukkig naar een essay van Anna Balakian uit 1962 (!), waarin een onderscheid wordt gemaakt tussen invloed en het succes (‘fortune’) van een literair werk. Met een derde categorie, “‘false’ influence”, komt ze in de buurt van de procédés die Harold Bloom heeft beschreven in *The anxiety of influence*: invloed die het gevolg is van een al dan niet opzettelijk verkeerde interpretatie van een literair werk. Wie tegelijkertijd de *invloed* van een literair werk en het *succes* ervan probeert vast te stellen, zo waarschuwt ze, zal verdwalen ‘in a Cartesian forest of many devious pathways’ en loopt een gerede kans uiteindelijk helemaal nergens aan te komen.

Anna Balakian is van oordeel dat onderzoek naar literaire beïnvloeding wel *moet* gaan over de originele wending die een schrijver geeft aan de literatuur die hem ‘beïnvloedt’; wat aandacht verdient is ‘the turning point at which the writer frees himself of the influence and finds his originality’. Als ze spreekt van de ontwikkelingsstadia die een auteur doorloopt als hij zich losmaakt van de literatuur die hij als voorbeeldig beschouwt, lijkt dat ook weer op de etappes die Bloom bespreekt, zonder de freudiaanse interpretatie die hij eraan geeft. Onderzoek naar het ‘succes’ van een literair werk daarentegen is literairhistorisch, vooral documentair van aard, en verschaft inzicht in de culturele context van de receptie. Ook kan daaruit duidelijk worden waarom een literair werk werd gelezen en hoe het werd geïnterpreteerd.

Deze concretisering van Orrs ‘positive influence studies’ – die zich onderscheiden van onderzoek dat zich alleen richt op de ‘beïnvloedende’ (sterke) partij – lijkt toepasbaar in het onderzoeksproject dat in *Nederlandse Letterkunde* werd gepresenteerd, al heeft Balakians opstel het nadeel dat het is geschreven vóórdat de paradigmadiscussie losbarstte waarin intertekstualiteit en *anxiety of influence* centraal staan. Maar er zullen sceptici zijn die menen dat dat amper een nadeel is.

19 Bloom presenteerde zijn op Freud gebaseerde beïnvloedingstheorie in Bloom 1973. Zie voor de toepassing van zijn denkbeelden in de neerlandistiek: De Strycker 2005.

20 Orr [2003], p. 83-93.

21 Orr [2003], p. 93.

Hawthorne en Potgieter

Een tekst waarin vertaling, beïnvloeding en (bestrijding van) beeldvorming prachtig samenkomen is ‘Onder weg in den regen’ van E.J. Potgieter, in 1864 gepubliceerd in *De Gids*.²² Potgieter presenteert een vertaald prozafragment van Hawthorne (*Pansie*) binnen een eigen verhaal (een ik-figuur leest het hoofdstuk in de trein) waarin hij de onbestemde atmosfeer, de ‘vaagheid’ van Hawthornes proza, ‘het geheimzinnige waas waarmee het is overtogen’, ‘de zoete melancholie’ ervan, probeert weer te geven. De ochtendlijke ontmoeting van de oude doctor Dolliver en zijn levenslustige achterkleindochter Pansie,²³ een ontmoeting tevens ‘aan de beide uitersten van den levenscirkel’, verbeeldt de ontmoeting tussen oud en jong. Die tegenstelling, nu toegepast op het verschil tussen de Nieuwe en de Oude Wereld, is ook onderwerp van gesprek tussen de ik-figuur, als hij zijn lezing heeft beëindigd, en een mysterieuze treinpassagier die in zijn coupé heeft plaatsgenomen. Die treinreiziger blijkt later (de geest van) Nathaniel Hawthorne te zijn geweest. Hij maakt zich bekend als een Amerikaanse bezoeker van ons land en geeft te kennen dat hij een harmonie heeft bespeurd tussen het verregende Hollandse landschap en het volkskarakter, ‘dat van te veel verstand getuigt om hevige harts-togten ten prooi te zijn’. Hij dicht de Nederlanders ‘bezadigd, bedaard bloed’ toe, en meent de typische Hollander betrapte te hebben in de gedaante van een visser die lijdzaam aan de kant van de vaart in de regen de beroering van zijn hengel afwachtte. De ik-figuur protesteert tegen deze voorstelling – in dit protest herkennen we de stem van Potgieter:

In de dagen toen uwe voorouders ten onzent verkeerden, zoudt ge onzen type niet in een visscher aan de vaart, zoudt gij ons op zee hebben gezien!

Maar in de Nederlandse letterkunde van zijn eigen tijd mist hij een schrijver als Hawthorne. Midden in een bespreking van Van Koetsvelds *Snippers van de Schrijftafel* verzucht hij dat hij, ‘waar wij ook staren’, nergens onder onze letterkundigen iemand opmerkt die zich kan meten met Hawthorne.²⁴ Andere critici kunnen minder waardering opbrengen voor het werk van de Amerikaan en ‘het geheimzinnige waas, waarmede het is overtogen’.²⁵ In de letterkundige kritieken die in 1853 verschenen in het *Bibliographisch album* van *Het Lees kabinet* vraag de recensent zich af of Hawthornes romans door hun dromerige sfeer wel geschikt zijn voor de Nederlandse smaak.²⁶

Het succes van Hawthorne in het negentiende-eeuwse Nederland mag dan niet bijzonder groot zijn geweest, van *invloed* (op Potgieters eigen werk) is wel degelijk sprake als men denkt aan de onwerkelijke atmosfeer in gedichten als ‘Florence’ en ‘Gedroomd paardrijden’. Smit mag dan – in de toelichting bij zijn heruitga-

²² Potgieter 1864. Het verhaal is herdrukt in: Smit 1958.

²³ De gedachte dat dit fragment in deze zin vertaald én geïnterpreteerd is door Potgieter, wordt door de context waarin het is geplaatst versterkt; vgl. Koster [2000].

²⁴ *De Gids* 17 (1853), I, p. 265.

²⁵ *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1861), III, p. 271.

²⁶ Voor de receptie van Amerikaanse literatuur bestaat een zeer nuttige ‘conspectus’, die behalve bibliografische informatie ook korte (Engelstalige) samenvattingen van de inhoud van tijdschriftartikelen biedt: Riewald, Bakker 1982.

ve van 'Onder weg in den regen' uit 1958 –, met zijn observatie dat Potgieters verhaal alvast preludeert op het letterkundig impressionisme, voor een daverende literatuurhistorische kortsluiting zorgen: wie overdenkt dat Potgieters poëzie 'doorwerkte' bij Albert Verwey,²⁷ komt misschien iets op het spoor dat concreter is dan telepathie. Verwey schreef in zijn inleiding bij *Het testament van Potgieter* (Amsterdam 1908) over 'Gedroomd paardrijden':

De grens zoekende tusschen Fantasia en Kriek had Potgieter van jongs af die beide elkaar zien raken en eindelijk, in dit laatste dichtstuk, beleeft hij ze volkomen. Vizioen en oordeelvelling slingeren zich om en door elkaar: de droom wordt ten slotte onderwerp van bespiegeling.²⁸

Dat was ook gebeurd in 'Onder weg in den regen', het prozastuk waarvan G.J. Johannes in zijn studie *Geduchte verbeeldingskracht!* opmerkt dat Potgieter daarin aan de verbeelding (en de daarmee verbonden droomwereld) meer werkelijkheidswaarde toekende dan aan de alledaagse realiteit.²⁹ Verwey's opvatting van de verbeelding als het vermogen de 'waarheid in de wereld' op het spoor te komen, lijkt aan te sluiten bij dit inzicht van Potgieter.³⁰

Het voorbeeld van 'Onder weg in den regen' maakt wel duidelijk dat ouder receptiehistorisch onderzoek, dat vanuit een ander, thans wellicht discutabel paradigma is uitgevoerd dan het ambitieuze project in *Nederlandse Letterkunde*, verzameld, opnieuw gelezen en op bruikbaarheid beoordeeld moet worden. De confrontatie met de theoretische uitgangspunten die zijn geformuleerd in het voorwoord van *Het buitenland bekeken* kan de houdbaarheid van die uitgangspunten toetsen. Maar we kunnen er mogelijk ook uit leren wat eerdere onderzoekers bezielde bij hun studie naar de aanwezigheid van buitenlandse literatuur in Nederland; welke keuzes ze hebben gemaakt en hoe zij bepaalde literairhistorische *casus* hebben geïnterpreteerd. Er ligt een schat aan geleerdheid verborgen in vergeten studies en tijdschriftafleveringen uit een tijd toen de letterkunde uit voorbije eeuwen nog *op zichzelf* de moeite van het ijverig bestuderen waard werd gevonden. Het past ons niet daar geringschattend aan voorbij te gaan, in de veronderstelling dat degenen die al dit moois verzameld hebben, in theoretisch opzicht de toets van de kritiek niet kunnen doorstaan. Een korte bespreking van de ontvangst van de poëzie van Höltz in Nederland, uitgaande van een artikel uit 1953 en aangevuld met een recente studie naar de zelfrepresentatie in Höltz's poëzie en een inspectie van de letterkundige 'subsystemen' waarin die dichtkunst functioneerde (van wiens repertoire maakte Höltz deel uit?), kan hopelijk helpen om duidelijk te maken wat ik bedoel.

27 Vgl. Oosterholt 2005, p. 80-94.

28 Verwey 1908, p. 122. Vergelijk ook Potgieters bespreking van *Causeries Parisiennes*, waarin de geest van La Fontaine langs zijn boekenkast schuifelt en oude geleerdentijdschriften doorbladert (Potgieter 1864a).

29 Johannes [1992], p. 261, 265.

30 Johannes [1992], p. 282.

Hölty en De Kanter

In oude jaargangen van *De Nieuwe Taalgids* kan men nog onbekommerde verslagleggingen van documentair literairhistorisch onderzoek tegenkomen, artikelen vol kennis en belezenheid, die getuigen van passie voor feiten en een onbezorgd optimisme over de mogelijkheid het letterkundig verleden tot in detail te reconstrueren. Aan een apologie voor het tentoonstellen van kennis werd nog niet gedacht, de artikelen verwijderden zich zo ver van literatuurtheoretische reflectie als hangjongeren van ultrasone pieptonen. De volkskundige Tj.W.R. de Haan (1919-1983) presenteerde in 'Liederen van Hölty in Nederland', in *De Nieuwe Taalgids* van 1953³¹ een overzicht van alle (hem bekende) Nederlandse bewerkingen van de poëzie van deze dichter van de Göttinger Hainbund; een overzicht dat indrukwekkend mag heten als je bedenkt dat het is samengesteld zonder moderne zoekmachines en gedigitaliseerde bibliotheekcatalogi.³² Het zou, losgemaakt uit de aandacht voor de Nederlandse 'volksziel' die De Haan eraan had verbonden, als uitgangspunt kunnen dienen voor een onderzoek naar verwantschappen tussen poëzie- en levensopvatting van Ludwig Hölty (1748-1776) en zijn vertalers, naar gedeelde repertoires en netwerkonderzoek: welke dichters uit de Göttinger Hain waren nog meer bekend in Nederland, en wie ontfermde zich over hun werk? Passen de Biedermeieropvattingen van deze Duitse dichters bij de overtuigingen van wie hen vertaalden?

In de laatste tijd is de poëzie van Hölty in literatuurwetenschappelijke publicaties bevrijd van het odium van 'anspruchslöse Grazie, Naivität der Gedanken, Weichheit des Gefühls, liebliche Schwärmerei und Wehmut'.³³ Daarvoor in de plaats gekomen is onderzoek naar Hölty's schrijverschap, de manier waarop hij zijn 'levensgevoel', dat wordt getraceerd in brieven, gestalte gaf in een poëtische presentatie van het lyrische 'ik' – ook in de germanistiek wordt de terugkeer van de auteur gevierd als die van een verloren gewaande zoon. Dat levensgevoel zou tot uitdrukking komen in verlangen naar het onbestemde en de gedachte dat het eigen leven als 'oneigenlijk' moet worden beschouwd, hooguit zinnebeeldig is; het werkelijke leven bestaat alleen in de kunst. Melancholie en een levensvervulling in de poëzie zouden de 'Defizienzerfahrung', het diepgevoelde besef van een existentieel gemis, moeten verzachten. Kan dit nieuw verworven inzicht in poëtische persoonlijkheid en dichtkunst van Hölty ertoe bijdragen beter te begrijpen waarom hij negentiende-eeuwse Nederlandse dichters kon bekoren? Hoe realiseerden zij zijn dicht- en levensopvatting in hun eigen gedichten?

De belangrijkste vertaler en bewonderaar van Hölty was zonder twijfel de Haagse dichter B.Ph. de Kanter (1805-1865), lid van het dichtgenootschap Oefening Kweekt Kennis en huisvriend van Sam Jan van den Bergh.³⁴ Het is niet moei-

31 De Haan 1953.

32 De Haan noemt de volgende Hölty-vertalers: H.W. Warnsinck (*Vertellingen, Romancen en andere stukjes*, 1835), P.J.V. Dusseau (*Dichterlijke mengelingen*, 1838), H. Tollens Cz. (*Dichtbloemen, bij de naburen geplukt*, 1840), B.Ph. de Kanter (*Liefde en leed. Hölty's liefste liederen, nagezongen*, 1864), Ten Kate (*Eumoë*, 1875). Voeg daar nog Bennink Janssonius en Bernard ter Haar aan toe, en de reeks zal nagenoeg compleet zijn.

33 Geciteerd uit *Meyers Konversations-Lexikon* van 1897, in de bespreking door Lutz Hagstedt van Hebel 2006 (Hagstedt 2007). Zie ook: Wunsch [1975], p. 80-91 (analyse van gedichten van Hölty).

34 Zie: Van den Bergh 1866. De Kanter publiceerde *Gedichten*. 's-Gravenhage 1838; *Liefde en leed. Hölty's liefste liederen nagezongen door B.Ph. de Kanter*. 's-Gravenhage 1864.

lijk in zijn oorspronkelijke gedichten de invloed van Höltz aan te wijzen. In een gedicht getiteld 'Verontschuldiging', waarmee hij zijn bundel *Gedichten* uit 1838 opent, vraagt hij 'Aan eene Vriendin' om begrip voor de melancholie in zijn gedichten: 'De Algoede [...] Gaf mij de lier – doch met floers omhangen!' Het gedicht 'Klagt', met een motto van Höltz, verwoordt precies het gemis dat ook in de poëzie van Höltz tot uitdrukking wordt gebracht. De 'ik' is van liefde verstoken: 'Baat mij dan een ijdel droombeeld, / Dat in volle schoonheid prijkt, / Dat mij vriendlijk lagchend nadert, / Maar voor mijne omhelzing wijkt?' Maar hij kan ook geen troost putten uit de gedachte dat hem misschien na de dood een beter leven wacht – een wending die in contemporaine poëzie bijna onontkoombaar is:

Zal ik dààr dan liefde vinden,
Waar vermolming slechts gebiedt? –
Ach! geen vreugd is bij de dooden,
En in 't graf bemint men niet.

In 'Levenswijsheid', een navolging van Höltz, is sprake van 'd'ijzren doodslaap van het stil en somber graf'. Troost biedt ook de poëzie amper – in het gedicht 'Wensch' legt de 'ik' zich erbij neer dat hij als dichter vergeten zal worden, al hoopt hij stille-tjes op de mogelijkheid dat zijn verzen ooit een gehoor zullen vinden, natuurlijk bij een ontroerde 'Schoone', die dan een roosje op zijn graf zal leggen:

Ligt dat toch eenmaal, wen ik gestorven ben,
Het kleine lied, der needrige lier ontklokt,
Den weg vindt tot het maagdelijk harte
Slechts van een enkel gevoelig wezen.

De 'ik'-figuur in het gedicht dat is opgedragen 'Aan mijnen Vriend S.J. van den Bergh', vertelt van een rampzalige jeugd, die hem bittere mensenhaat had bijgebracht. Hij was een 'sombere dweeper', die 't vreugdeloos levenspad bewandelde vol zwarte droefgeestigheid', tot hij de dichter leerde kennen aan wie hij dit gedicht heeft gewijd en poëzie en vriendschap hem kwamen troosten. Hij wachtte nu nog maar op de 'zachte, reine, zaalge liefde', die samen met deze twee levensvervullingen een goddelijke trits zou vormen. Alle aspecten van de literaire vormgeving van Höltz's lyrische 'ik' zijn hier bijeengebracht. De Kanters achterliggende 'Defizienzerfahrung' is niet moeilijk te achterhalen uit zijn overgeleverde brieven en de herinneringen die tijdgenoten aan hem bewaarden: 'een klein man met een hoogen rug en een bril met donkerblauwe glazen',³⁵ een eenzaat, die als ambtenaar op het ministerie van Financiën alleen maar kon dromen van het maatschappelijk isolement van de dichter, waarin latere kunstbroeders zoals de Tachtigers, die zo'n afzondering wél beleefden, opnieuw een existentieel gemis ervoeren. De Kanter wijkt van Höltz's zijde als de 'ik' in zijn gedichten de hoop uitsprekt op de vervulling van zijn verlangens: liefde van een echte vrouw en vriendschap zullen de melancholie temperen die bij Höltz existentieel is. Ook daagt er in De Kanters gedichten vaker een christelijke ochtendschemering over het voor eeuwig in duisternis gehulde wereldbeeld van zijn Duitse voorbeeld.

Hölty en Bellamy

Opmerkelijk is De Kanters gedicht 'Aan Bellamy', aan het begin van zijn bundel *Gedichten*, waarin de wens wordt uitgesproken dat de Nederlandse dichters zich zullen spiegelen aan de Zeeuwse bard, die in *De Gids* van 1837 de Nederlandse Hölty wordt genoemd.³⁶ In dit verband kan worden gewezen op een verhandeling van J.P. van Cappelle (1783-1829), 'Bellamy en Hölty, behelzende vergelijkende aanmerkingen over het wegslepende in beider dichttrant', in 1821 gepubliceerd.³⁷ Van Cappelle wijst hierin op de overeenstemming in levensgevoel tussen beide dichters, maar onderkent tegelijkertijd dat de aandacht voor het kleine, stille geluk in hun verzen, de melancholische stemming ook, hun de roep van grote dichters zal onthouden. Zij zijn van oordeel dat geluk alleen kan worden gevonden in 'afzondering van het wereldsch gewoel; stil genot, door vriendschap en liefde verhoogd, of liever geboren':

Zoo men wil, zweven onze Dichters hierdoor in lagere kringen. Ik erken het, zij nemen geene vlugt, die ons houdt opgetogen; zij schilderen geene buitengewone werkingen der natuur; geen engel rukt bij hen eene ster uit haren loopkring; geen helden van het voorgeslacht worden voor onze oogen gevoerd; de wijsbegeerte, die zij ademen, overschrijdt niet de algemeene begrippen. Tot eenvoudiger bespiegelingen was hun geest gestemd. Dit moge invloed hebben op de beoordeeling van beider aanleg en kunstvermogen; maar het is hierin, dat ik eene krachtadige oorzaak meene te vinden, waarom hunne gedichten zoo zeer zijn verspreid, op den duur met zoo veel genoegen worden gelezen, in het geheugen van zoo velen zijn geprint, en de nagedachtenis van beiden met zoo veel hartelijkheid, tot den huidigen dag toe, wordt gezegend.³⁸

Dat Hölty's kunstvermogen door de letterkundige kritiek niet hoog werd aangeslagen, was maar al te waar: de Duitse dichter werd door Huet beschouwd als de banierdrager van kleinburgerlijkheid en bekrompen nationalisme.³⁹ Hij beschouwde Van der Palms overgang van Goethe naar Hölty als symptomatisch voor de vertrutting van de Nederlandse beschaving aan het begin van de negentiende eeuw:

Misleidt de schijn mij niet, en laat het vooroordeel mij los, dan heeft in het tijdperk dat aan de revolutie onmiddellijk voorafging onze vaderlandsche litteratuur, over het algemeen genomen, zich beter van hare taak gekweten dan in het aanstonds daarop gevolgde. Wanneer Van der Palm, in zijne redevoering over het Middelmattige, verhaalt dat Göthe in vorige jaren zijn lievelings-auteur *geweest*, en in zijne Herinneringen aan Bellamy dat Hölty dit naderhand *geworden* is, dan meen ik dien val van Göthe op Hölty te mogen aanmerken als een zinnebeeld van den aan alles merkbaren achteruitgang der geesten waardoor de restauratietijd zich bij ons gekenmerkt heeft.⁴⁰

³⁶ *De Gids* (1837), I, p. 47. Net als Bellamy bewonderde De Kanter de anakreonische poëzie van Johann Wilhelm Gleim (1709-1803); zie De Kanters 'Bede aan Apollo'.

³⁷ Van Cappelle 1821.

³⁸ Van Cappelle 1821, p. 203-204.

³⁹ Vgl. de dissertatie van Ellen Krol (Krol 1997).

⁴⁰ Huet in *De Gids* (1863), I, p. 338; enigszins gewijzigd ook in *Litterarische Fantasiën en Kritieken* VI, p. 86.

Toch zou het de moeite waard zijn te onderzoeken of De Kanter als enige dichter uit het Haagse letterkundige genootschap Oefening Kweekt Kennis belangstelling had voor Hölty (of andere Duitse dichters) en hoe hij bij hem was uitgekomen. Zijn vriend S.J. van den Bergh schreef ook anakreonische poëzie, misschien daartoe geïnspireerd door Duitse voorbeelden, en publiceerde een bundeltje met vertalingen *Geest en hart. Lieder, Deutschlands dichters nagezongen* (Utrecht: C. van der Post, Jr., 1861).⁴¹ Als er in kringen rond Van den Bergh met aandacht werd kennisgenomen van wat van de Duitse Helikon kwam afrollen, ontcracht dat enigszins de beschuldiging in *De Gids* van 1854 dat Nederlanders niets wilden weten van de Duitse cultuur. De auteur van een reeks 'Epistolae ex Ponto' vraagt zich af hoe het toch mogelijk is dat zovele landgenoten die de Franse literatuur op hun duimpje kennen en aanzien voor de meest hoogstaande van de Europese beschaving, met minachting neerzien op de letterkunde van Duitsland? Hij geeft zelf het antwoord:

Dat komt, omdat verreweg de meesten de Duitse literatuur niet kennen, omdat zij als complexus der Duitse literatuur een paar schrijvers beschouwen, wier roem traditioneel geworden is, en door wier traditionele bewondering zij aan hunne verplichting jegens den Duitschen Helikon gelooven meer dan voldaan te hebben. Rabener, Claudius, Gellert, de heroën uit den pruiken- en staartentijd, worden bewonderd, maar eigenlijk toch ook inderdaad meer bewonderd dan gelezen. Klopstocks – onder ons gezegd – vervelen de Messiad beschouwen velen nog als het puikje en pronkjuweel der Duitse poëzy. Ik gun hun dat genoeg van harte, ja ik meen zelfs uit het karakter van onze natie de voorliefde voor schrijvers van de kleur van Claudius, Klopstock en Hölty vrij voldoende te kunnen verklaren, even goed als ik begrijp, dat Heine lievelingsdichter van een bepaald gedeelte onzer maatschappij kon worden. Maar de letterkunde van latere dagteekening heeft ook hare regten.⁴²

De *Gids*-auteur vergeet nog Schiller te noemen, althans diens *Lied von der Glocke*, waarvan de Nederlandse vertalingen elkaar in hoog tempo opvolgden.⁴³ Het is, verder denkend in de trant van de schrijver van de 'Epistolae ex Ponto', niet moeilijk te raden waaruit de aantrekkingskracht bestond die Schillers gedicht gedurende vrijwel de gehele negentiende eeuw uitoefende op vertalende dichters (zonder daarbij te vergeten dat het gedicht meermaals op muziek is gezet omdat het zich er uitstekend voor leende om in huiselijke kring ten gehore te worden gebracht). Het godsdienstig gevoel in 'Het lied van de klok' is niet confessioneel van aard, het gedicht weerspiegelt een antirevolutionair, kleinburgerlijk, 'Biedermeier-

41 Onder de 46 Duitse dichters van wie in dit bundeltje vertaalde gedichten zijn afgedrukt (Schiller en Goethe, Sturm und Drang-dichters, vertegenwoordigers van Biedermeier en Vormärz, maar geen jonge poëten), neemt voor Van den Bergh Anastasius Grün (1806-1876), dichter uit de 'österreichische Vormärz' een bijzondere plek in. Hölty ontbreekt in *Geest en hart*, net als andere dichters van de Göttinger Hain.

42 'Epistolae ex Ponto II', in *De Gids* 18 (1854), II, p. 292-299; p. 297-298.

43 In een briefje aan de redactie van *De Portefeuille*, afgedrukt in de aflevering van 9 juli 1881, liet J.C. Altorffer weten welke vertalingen van Schillers 'Das Lied von der Glocke' hij kende – in elk geval meer dan het aantal van zeven dat een paar weken eerder in het tijdschrift genoemd was: die van A. van der Willigen (uit 1814), J. Kinker (1850), Jacob van Lennep (1851), J.F. Brouwenaar (1854), J.J.L. ten Kate (1860), J.P. Heije (1860), J. Decker Zimmerman (1867), H. Frijlink (1868), J. Brouwers (1873), H.P. Dewald (1880).

er' levensgevoel en bevat een zeer aansprekelijke dichterlijke parallelle: het gieten van de kerkklok wordt begeleid met aangrijpende taferelen uit het mensenleven, taferelen waarbij de klok zal luiden. Preciezer onderzoek naar elke vertaling afzonderlijk en de *fata* van alle *libelli* maakt het misschien mogelijk beter te begrijpen (beter dan intuïtief) hoe het succes van 'Het lied van de klok' samenhangt met de invloed die de literaire vormgeving van het gedicht op de Nederlandse poëzie heeft uitgeoefend.

Besluit

Het themanummer *Het buitenland bekeken* van *Nederlandse Letterkunde* laat zien dat de artikelen over de receptie van Schnitzler, Gide, Valéry en Woolf weliswaar in termen van de polysysteemtheorie zijn opgesteld, maar in feite zeer verschillend zijn in aanpak. Die methodologische verscheidenheid paart zich aan de onafzienbare uitgestrektheid van het onderzoeksveld: eigenlijk moeten allerlei literatuurtheoretische inzichten worden toegepast, behalve de polysysteemtheorie, op niet veel minder dan de gehele literatuurgeschiedenis, van de negentiende eeuw en van alle andere tijdvakken.

Het staat wel vast dat we bij het onderzoek naar de ontvangst en invloed van buitenlandse literatuur in Nederland niet zorgeloos mogen voorbijgaan aan de theoretische moeilijkheden die de begrippen *receptie* en *invloed* aankleven. We moeten de eigen dynamiek van de Nederlandse literatuur scherp in het oog houden en ons beslist niet beperken tot bestudering van de thans gecanoniseerde grote buitenlandse schrijvers. Of ons met bijzondere belangstelling wenden tot de Nederlanders wier opinie wij hebben leren respecteren, omdat zij te boek staan als de belangrijke critici of schrijvers. Juist de 'kleinere schrijvers' hebben vaak verrassende mededelingen te doen. Het past ons niet te mokken als de gerenommeerde critici in gebreke zijn gebleven om onze favoriete buitenlandse schrijvers te ontdekken.

Maar tegenover al deze bedenkingen staat de overtuiging dat een steeds zich vernieuwende impuls om de literatuurgeschiedenis te bestuderen, zoals die wordt gegeven door nieuwe theoretische inzichten en de ontsluiting van nieuwe onderzoeksvelden, levensvoorwaarde is voor neerlandistisch letterkundig onderzoek en onderwijs.

Bibliografie

- Andringa 2006 – Els Andringa, "Wij missen ten onzent een Virginia Woolf..." Entree en onthaal van Virginia Woolf in het Interbellum'. In *Nederlandse Letterkunde* 11 (2006), 3, p. 279-303.
 Balakian 1962 – Anna Balakian, 'Influence and Literary Fortune. The Equivocal Junction of Two Methods'. In *Yearbook of Comparative and General Literature* 11 (1962), p. 24-31.
 Van den Bergh 1840 – S.J. van den Bergh, *De gevangene op den Kaukasus. Een gedicht naar het Russisch van Alexander Puschkin*. 's Gravenhage 1840.
 Van den Bergh 1866 – S.J. van den Bergh, 'Levensschets van Bartholomeus Philippus de Kanter'. In *Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Bijlage tot de Handelingen van 1866*, p. 115-124.
 Bloom 1973 – Harold Bloom, *The Anxiety of Influence. A Theory of Poetry*. Oxford 1973.

- Bloom 1975 – Harold Bloom, *A Map of Misreading*. Oxford 1975.
- Busken Huet 1879 – Cd. Busken Huet, 'Drie voorwaarden van kunstgenot'. In *Nederland* (1879), 1, p. 251-272, 339-374; herdrukt in *Litterarische Fantasiën en Kritieken* X, p. 125-178.
- Van Cappelle 1821 – 'Bellamy en Hölty, behelzende vergelijkende aanmerkingen over het wegsleepende in beider dichttrant'. In *Verhandelingen der Tweede Klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten*; 2, 6, p. 175-213.
- Geron 2003 – Pierre Geron, 'L'intertextualité sans peine? Echo's van Kristeva's concept intertekstualiteit in de neerlandistiek (I)'. In *Nederlandse Letterkunde* 8 (2003), 4, p. 302-319.
- Geron 2004 – Pierre Geron, 'L'intertextualité sans peine? Michael Riffaterres poëzieanalyse en zijn receptie in de neerlandistiek (II)'. In *Nederlandse Letterkunde* 9 (2004), 1, p. 34-53.
- Haan, de 1953 – Tj.W.R. de Haan, 'Liederen van Hölty in Nederland'. In *De Nieuwe Taalgids* 46 (1953), 6, p. 305-313.
- Hagstedt 2007 – Lutz Hagstedt, [Bespreking van: Jörgen Hebel, *Hölty. Melancholie und poetische Existenz*. Berlijn 2006], in *Zeitschrift für Germanistik* XVII (2007), 2, p. 466-467.
- Van Hamel 1897a – A.G. van Hamel, 'Akëdysséril vertaald'. In *De Gids* (1897), II, p. 139-155.
- Van Hamel 1897b – A.G. van Hamel, 'Aanteekeningen en opmerkingen'. In *De Gids* (1897) II, p. 567-573.
- Hebel 2006 – Jörgen Hebel, *Hölty. Melancholie und poetische Existenz*. Berlijn 2006.
- Johannes 1992 – G.J. Johannes, *Geduchte verbeeldingskracht! Een onderzoek naar het literaire denken over de verbeelding – van Van Alphen tot Verwey*. Amsterdam [1992].
- Keller 1878 – [Gerard Keller], *Het Servetje. Herinnering aan 'Oefening Kweekt Kennis' door Con-viva*. Leiden 1878.
- Koster [2000] – Cees Koster, 'Translation and Interpretation / Translation as Interpretation'. In *From World to World. An Armamentarium for the Study of Poetic Discourse in Translation*. Amsterdam-Atlanta [2000], p. 35-56.
- Krol 1997 – Ellen Krol, *De smaak der natie. Opvattingen over huiselijkheid in de Noord-Nederlandse poëzie van 1800 tot 1840*. Hilversum 1997.
- Van Lennep 1879 – W.W. van Lennep, *Hyperion*. Uit het Engelsch van John Keats, geboren 1795, – gestorven 1821. Metrisch in het Nederlandsch overgebracht. Amsterdam 1879.
- Maas en Van de Schoor 1992 – Nop Maas en Rob van de Schoor, 'Een Hollander in Parijs: W.G.C. Byvancks *Parijs 1891*'. In *Maatstaf* (1992), 6, p. 10-31.
- Van der Meij 1879 – H. Wolfgang van der Meij, 'Russische dichters. I. Poeschkin'. In *De Banier* 5 (1879), II, p. 137-167.
- Naaijkens [2002] – Ton Naaijkens, 'De slag om Shelley. Over de autonome vertaalopvattingen van Willem Kloos'. In *De slag om Shelley en andere essays over vertalen*. [Nijmegen 2002], p. 177-200.
- Oosterholt 2005 – Jan Oosterholt, *De bril van Tachtig. Het beeld van de 19e-eeuwse Nederlandse dichtkunst*. (Amsterdamse Historische Reeks, Kleine serie, deel 45.) Amsterdam 2005.
- Orr [2003] – Mary Orr, *Intertextuality. Debates and Contexts*. [Cambridge 2003].
- Potgieter 1864 – E.J. Potgieter, 'Onder weg in den regen'. In *De Gids* (1864), IV, p. 427-453.
- Potgieter 1864a – W. D-s., 'Bibliographisch album'. In *De Gids* (1864), II, p. 355-368.
- Prick 1971 – Willem Kloos, *Okeanos-fragmenten*. Uitgegeven, ingeleid en van aantekeningen voorzien door A.P. Verburg en Harry G.M. Prick. (Achter het boek, 5de jrg., afl. 3.) 's-Gravenhage 1971.
- Prick [1986] – Willem Kloos, *Zelfportret*. Samengesteld en van aantekeningen voorzien door dr. Harry G.M. Prick. (*Privé-domein*, nr. 118.) Amsterdam [1986].
- Prick 2003 – Harry G.M. Prick, *Een vreemdeling op de wegen. Het leven van Lodewijk van Deyssel vanaf 1890*. Amsterdam 2003.
- Riewald, Bakker 1982 – J.G. Riewald, J. Bakker, *The Critical Reception of American Literature in the Netherlands 1824-1900. A Documentary Conspectus from Contemporary Periodicals*. Amsterdam 1982.
- Sachse 1889 – J.E. Sachse, 'Twee voorloopers (Turgénjew en Zola)'. In *De Gids* 53 (1889), II, p. 435-470.
- Smit 1958 – E.J. Potgieter, *Onder weg in den regen*. Met aantekeningen en een toelichting door Dr. Jacob Smit M.A. [Z.p.] 1958.
- De Strycker 2005 – Carl de Strycker, 'Angst voor invloed en invloedangst. Harold Blooms *Anxiety of Influence* en de neerlandistiek'. In *Nederlandse Letterkunde* 10 (2005), 4, p. 263-279.
- Trapman 2007 – Hans Trapman, 'Anton Gerard van Hamel (1842-1907). Van Waals predikant en voorstander van een "atheïstisch christendom" tot de eerste hoogleraar Frans in Nederland'. In *De negentiende eeuw* 31 (2007), 4, p. 256-272.

- Verwey 1908 – *Het testament van Potgieter. Gedroomd paardrijden met inleiding en aantekeningen ter gelegenheid van Potgieters eerste eeuwfeest uitgegeven door Albert Verwey*. Amsterdam 1908.
- Waalner [1879] – G. Waalner, *Poëzie*. Haarlem [1879].
- Waalner 1882 – G. Waalner, *Gedichten en gedachten*. 's-Hertogenbosch 1882.
- Weevers 1974 – Th. Weevers, 'Het door Verwey beraamde boek over Wordsworth'. In *De Nieuwe Taalgids* 67 (1974), 5, p. 351-378 (later opgenomen in: Weevers [1978], p. 157-198).
- Weevers [1978] – Theodoor Weevers, *Droom en beeld. De poëzie van Albert Verwey*. Amsterdam [1978].
- Van der Weij 1997 – Jan-Willem van der Weij, *Beweging en bewogenheid. Het prozagedicht in de Nederlandse literatuur aan het einde van de negentiende eeuw*. Amsterdam 1997.
- Wünsch [1975] – Marianne Wünsch, *Der Strukturwandel in der Lyrik Goethes. Die systemimmanente Relation der Kategorien 'Literatur' und 'Realität'. Probleme und Lösungen*. Stuttgart usw. [1975].

Adres van de auteur

Vakgroep Nederlandse Taal en Cultuur RUN
 Postbus 9103
 6500 HD Nijmegen
 R.v.d.Schoor@let.ru.nl